

Raluca BRATU

CONSTANȚA DUNCA ÎN TRE PRIMELE REPREZENTANTE ALE MIȘCĂRII FEMINISTE DIN ȚĂRILE ROMÂNE

CONSTANȚA DUNCA SCHIAU –
REPRESENTATIVE OF THE FEMINIST MOVEMENT IN ROMANIA

Abstract: *Descendant of an old Romanian family of Maramureș, later established in Moldavia, who had also a Hungarian title of nobility, Constanța Dunca received a distinguished education culminating in diplomas granted by the Wien and Paris Universities. Dunca is among the first Romanian women who obtained the certificate of higher education of the famous College de France. In 1863-1868, the Romanian writer was the owner of "Amicul Familiei" ("The Family Friend") newspaper. She used it to promote the ideas of emancipate the woman, as a continuation of the ideas promoted by the revolutionaries of 1848. In "Amicul Familiei" newspaper's pages, Dunca presented to the Government a detailed project of education dedicated to the young women. Later, this project was the corner stone of the 1864 Law of public education. The novels published by Dunca, in France and Romania as well, were signed with the surname Camille d'Alb. The young writer presented many conferences in Romania and abroad (France, Austria and Hungary). She cooperated during her prodigious activity with many personalities in Romania and abroad. In this respect her professional relations with the Mureșianu family in Transylvania, decisively contributed to promote the ideas of Romanian revolutionaries and to emancipate Transylvania from the Austro-Hungarian political domination. Beside the two activities which characterized the activity of Dunca – that of novelist and journalist – she dedicated a great deal of time to teaching of pedagogy in the Central School for girls in Bucharest (for nine years). As a teacher, she promoted the same ideas of women's emancipation to which she dedicated her entirely life, becoming one of the first feminist activists of Europe and the first activist in this field in Romania.*

Revoluțiile burgheze au marcat începutul unei schimbări fundamentale în condiția socială, economică și politică a femeii.¹

Încă de la începutul secolului al XIX-lea, ideile înaintate ale emancipării femeii sunt consemnate în țările române în programe ale diferitelor asociații de femei, regăsindu-se în note cu caracter memorialistic, articole și studii publicate în ziarele și revistele vremii. Principiile care au stat la baza Revoluției Franceze de la 1789, *libertate, egalitate și fraternitate*, au fost adoptate de întreaga generație de intelectuali de la 1848, generând o amplă mișcare de idei în rândul celor mai ilustre personalități ale vremii.

Exprimând dezideratele programatice ale epocii, I.H. Rădulescu a pus, în 1837, bazele unei reviste literare și științifice pe care a denumit-o, semnificativ, „Curier de

¹ Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc 1838-1928*, Iași, Editura Polirom (Col. Studii de gen), 2002, p. 10.

ambele sexe". În această revistă, precum și în alte publicații - cum sunt „Albina românească”, „Icoana lumii” ș.a. - au apărut articole, pamflete, fragmente din opere literare care au drept subiect central discutarea rolului și locului femeii în societate și în familie.

Într-unul din articolele publicate în „Gazeta de Transilvania”, George Barițiu, în calitate de director și publicist al revistei, pune în discuție dezideratul generației sale de a se înlăptui în mod real egalitatea între sexe: „Oare făcut-am noi românii până acum destul la această strașnică datorie către omenire, către noi înșine, de a ne crește fiicele noastre macăr proporțional creșterii date părții bărbătești?”². Subiectul era deja dezbătut în cercurile politice europene, unde femeile începeau să se impună prin rolul lor de mame, de prime instanțe ale educației în familie și de responsabile pentru pregătirea viitorilor cetățeni, militari și contribuabili. Forța recunoscută a educației primare, a *primilor pași în viață*, începea să confere femeilor un rol aparte în societate și să modifice însăși percepția despre participarea acestora la dezvoltarea unei noi societăți, în care urmau să contribuie direct la actul politic prin vot. Mișcările sufragetelor - văzute în primă instanță drept forme de manifestare excentrică a femeilor care, plictisite de întâlnirile de salon la ceai și prăjituri, se angajaseră într-o bătălie fără sorți de izbândă cu soții lor pentru a pătrunde în cluburile acestora - câștigau din ce în ce mai mult teren în arena publică și modificau reacțiile și percepțiile bărbaților din propriile familii, îndreptându-se vertiginos spre finalul previzibil al acceptării femeii ca partener social cu drepturi depline, inclusiv politice.

La întrunirile Societății Studenților de la Paris, C.A. Rosetti, Ion Ghica, D. Bolintineanu și N. Bălcescu își centrau discuțiile pe problemele care confruntau societatea românească, printre care și aceea privind starea socială precară a femeilor.³ Într-o scrisoare deschisă către femeile claselor privilegiate, C.A. Rosetti considera că datoria supremă a femeilor române este aceea de a susține cauza revoluției, ca pe propria lor cauză:

Nu este nici o chestiune politică și socială, nici o schimbare, nici o revoluție care să nu se atingă de-a dreptul de tine [de femeie, n.n.], de fericirea și de viața ta. Vezi că cei ce voiesc ca nația română să fie un singur trup precum este un singur suflet, știu foarte bine că unirea nu va fi deplină și temeinică dacă familia va fi robită și trunchiată [...] vezi că cei ce cer ca legile să fie făcute și păzite de toți, fără osebire apărând dreptul fiecăruia, fără a năpăstuii (sic!) pe nici unul, cer prin aceasta dezrobirea și drepturile tale⁴.

Îndemnurile generației pașoptiste și ale celei unioniste, lansate către femeile române, nu au rămas fără ecou. Femeile au fost prezente atât în revoluțiile de la 1848 din țările române și în mișcarea pentru Unirea Principatelor (1855-1859), cât și în Războiul de Independență (1877-1878). Faptele devenite legendare și sacrificiile făcute de femei ca Ana Ipătescu, Sevastița Bălcescu, Elena Cuza, Maria Rosetti, Zoe Golescu, precum și de alte femei remarcabile ale epocii, pentru cauza revoluției pașoptiste, nu au fost cu nimic mai prejos în comparație cu cele dovedite de femeile din cuprinsul Europei care au mers până la sacrificiul suprem pe baricadele revoluțiilor din Franța și Germania sau din

² „Gazeta de Transilvania”, nr. 15 din 21 februarie 1853.

³ Ei cunoșteau bogata literatură occidentală referitoare la emanciparea femeii.

⁴ C.A. Rosetti, *Prima epistolă către femeile clasei privilegiate*, Paris, Tipografia E. Soye, 1853.

Imperiul Habsburgic.⁵ Femeile au avut o prezență activă și notabilă la marile evenimente istorice succedate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, participând în număr mare la acestea și aducând în rândul luptătorilor de pe baricade un suflu nou și conștiința că femeia este o prezență reală în toate etapele vieții și evenimentele sociale care o însoțesc. Principala consecință a participării femeilor la evenimentele de încleștare politică și

socială a fost maturizarea lor prin conștientizarea importanței contribuției pe care o puteau aduce în momentele hotărâtoare ale vieții politice naționale.⁶

Printre susținătoarele mișcării feministe se număra și Constanța Dunca, descendentă a unei importante familii maramureșene, sora lui Nicolae⁷ și Titus Dunca⁸, mari luptători pentru libertatea popoarelor asupra Imperiului Habsburgic. Constanța Dunca s-a născut la 16 februarie 1843, la Botoșani, înainte ca părinții săi să se stabilească la Iași.⁹

Tatăl, Ștefan Dunca¹⁰, pentru a oferi o educație aleasă fiicei sale, a trimis-o să studieze la Viena și Paris. Despre această perioadă jurnalul „Amicul Familiei” consemna:

... jună încă, ea a părăsit patria sa, sunt acum cinci ani, însoțită de muma sa, și a mers să studieze în mediile de învățământ întrebuițate la națiile cele mai înainte din Occident: Germania, Franța, Anglia¹¹.

La Viena, tânăra Dunca a învățat germana și a luat lecții de muzică. La Paris, a terminat cursurile secundare private și s-a înscris la cursurile de filosofie, morală, istorie, economie politică și literatură franceză. Avidă de cunoaștere și cu un simț al emancipării

⁵ Corina Teodor, *Prin oglinzi paralele: Lecturi feminine în mediul românesc urban și în cel rural din secolul al XIX-lea*, în „Studia Universitatis Petru Maior”, Târgu Mureș, 2009, seria Historia, 9, p. 48.

⁶ Înființarea de asociații ale femeilor a avut loc în 1850, la Brașov, Sibiu, Blaj, Hunedoara, Deva, Făgăraș, în Bucovina la 1891, la Iași în 1892 și 1894, la Focșani, Piatra-Neamț, Bacău, Brăila, București în 1879, și la Ploiești în 1868.

⁷ Nicolae Dunca (1837-1863), căpitan, se înrolează în regimentul de voluntari al lui Garibaldi. În 1861 pleacă spre S.U.A., înrolându-se în Regimentul 8 Infanterie New York din armata comandată de generalul John C. Fremont. Căpitanul Nicolae Dunca este numit ofițer de stat major și conduce Regimentul 8 Infanterie în luptele de la Cheterville din 18 iunie 1861, Bull Run din 21 iunie 1862 și Cross-Keys din 8 iulie 1862, unde este ucis.

⁸ Titus Dunca (1845-1903) luptă alături de fratele său sub Garibaldi; inginer de profesie, el va conduce lucrările Canalului de Suez. Titus luptă și în armata franceză, în Războiul franco-german. În timpul liber scrie piese de teatru.

⁹ Mircea Popa, *Constanța de Dunca Schiau și familia sa*, în vol. *Maramureș – vatră de istorie milenară*, Editura Societatea Culturală ProMaramureș „Dragoș Vodă”, 2004, vol. V, p. 355.

¹⁰ Ioan M. Bota, *Familia Dunca în fața istoriei*, în vol. *Maramureș – vatră de istorie milenară*, Editura Societatea Culturală ProMaramureș „Dragoș Vodă”, 2004, vol. V, p. 338.

¹¹ „Amicul Familiei”, nr. 1 din 1 ianuarie 1868.

ieșit din comun, Constanța Dunca a fost prima femeie română ce a reușit să studieze în străinătate și, de asemenea, prima femeie română care a promovat examenele de institutoare la Sorbona și a obținut brevetul de capacitate. Determinarea, perseverența, disciplina și inteligența sa nativă au câștigat respectul și admirația profesorilor care i-au acordat nota maximă: *vocațiune pedagogică extraordinară*. În 1859, la 18 ani, Constanța era membră în aproape toate societățile literare franceze și era premiată cu medalia de aur pentru lucrări literare, semnându-și operele cu pseudonimul *Camille d'Alb*. În 1862, Dunca scrie romanul *Elena*, în limba franceză, iar în anul 1864, *Ficele poporului*, pentru această din urmă lucrare fiind premiată de Domnul Cuza.¹²

În 1863, Constanța Dunca s-a întors în țară și a devenit directoarea și proprietara ziarului „Amicul Familiei”, publicație pe care a condus-o între anii 1863 și 1868. O descriere de epocă a publicației exprima succint caracterul acesteia:

Diurnalul pentru toti - litere, științe, arte, pedagogie, sub direcțiunea celei dintâi domnișoare române, care cu talentul și curajul său a înaltat stendardul reformelor întru toate cele ce au lipsa neapărată de reforma în familia și creșterea ei.

Tot în anul 1863, Constanța Dunca obținea prin concurs postul de profesor de pedagogie la Școala Centrală de Fete din București, funcție pe care a ocupat-o până în anul 1872, deoarece în anul 1871 se căsătorise cu Antoniu de Schiau, jurist din Transilvania, procuror de stat pentru Transilvania la Deva și Sibiu, consilier regesc de justiție la Procuratura supremă din Budapesta¹³ și fusese nevoită să își părăsească postul didactic din București pentru a-și urma soțul. Funcțiile pe care le-a avut, de director de ziar, profesor și scriitor, le-a folosit ca instrumente în emanciparea femeii române. Ziarul „Amicul Familiei” avea o rubrică intitulată „Fillele poporului”, în care autoarea milita pentru educarea femeii și independența acesteia, făcând o pledoarie pentru posibilitatea femeii de a se putea întreține singură din propria muncă. Perseverând pe linia susținerii independenței financiare a femeii, conștientă că acest deziderat se putea realiza numai prin instruire, Dunca a prezentat domnitorului țării și Camerei Deputaților, în anul 1863, un amplu proiect de învățământ pentru fete.¹⁴ Concepția sa despre învățământul elementar, rural și urban, despre școlile de arte și meserii pentru fete, precum și propunerea unei reforme a orfelinatelor, au fost apreciate de comisia guvernamentală care pregătea proiectul de lege a învățământului. Unele dintre soluțiile propuse de tânăra institutoare și publicistă au fost incluse în Legea instrucțiunii publice (1864), care prevedea crearea primelor școli secundare de fete¹⁵. Pentru a atinge acest obiectiv ambițios, a propus, în primul rând, crearea unei școli normale¹⁶. Introducerea de care se bucura tânăra când se prezenta în societate, *Constanța de Dunca, membra societății de literați din Franța, a societății de Științe, arte și litere din Paris, membra corespondentă a Atheneului de științe și litere din Paris*, îi conferea un statut social aparte.

¹² Ecaterina Țarălungă, *Dicționar de literatură română*, 2007, p. 96.

¹³ Ioan M. Bota, *loc. cit.*, p. 341.

¹⁴ D.A.N.I.C., Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dosar 530/1872, f. 119.

¹⁵ Ștefania Mihăilescu, *op. cit.*, p. 12.

¹⁶ D.A.N.I.C., Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dosar 4/1864, f. 4 și f. 5.

Istoria Transilvaniei are multe lucruri în comun cu istoria Principatelor în secolul al XIX-lea, la nivel social, economic și spiritual, deși situația politică în cele trei țări române era diferită. Spre deosebire de românii din Țara Românească și de cei din Moldova, care reușiseră Unirea cea mică în 1859 și obținerea independenței la 1877-1878, românii transilvăneni continuau să aspire la realizarea idealului național al deplinei recunoașteri etnice și realizarea Unirii cu România. Deceniile care au urmat Revoluției de la 1848 au generat în Transilvania trecerea rapidă de la neoabsolutism la liberalism și la dualism. Schimbarea de statut pentru maghiari a fost evidentă și rapidă în cadrul dualismului, nobilimea maghiară trecând de la statusul revoluționar la cel contrarevoluționar, manifestat prin refuzul de a recunoaște drepturile populației române și, în primul rând, emanciparea socială, politică și culturală, așa cum și lor le fuseseră refuzate aceste drepturi de către Habsburgi, până la 1864.

În acest context politic agitat, în care asuprirea etnică și încercările de asimilare erau din ce în ce mai agresive, populația de etnie română și-a creat o intelectualitate proprie, născută în focul revoluțiilor europene de la 1848, dezvoltată și radicalizată prin neîmplinirea idealurilor și aspirațiilor sale legitime. George Barițiu și Iacob Mureșianu au preluat în această perioadă tulbure stindardul luptei pentru emancipare, propunând totodată o nouă concepție cu privire la *instrucțiunea feminină* și rolul acesteia în formarea conștiinței naționale de masă. Era de domeniul evidenței că națiunea română din Transilvania avea nevoie, în lupta dură cu absolutismul, de toate resursele de care dispunea, în acest context prezența femeilor în viața comunității fiind nu numai benefică, ci și necesară. Educatoare și formatoare a spiritului descendenților prin vocație maternă și excelență, femeile își câștigaseră un binemeritat loc în societatea românească din Transilvania, fiind reperul moral al societății după modelul matroanelor din Roma antică. Implicarea femeilor în formarea caracterului populației de vârstă școlară în cadrul familiei era văzută drept indispensabilă, iar rolul lor în interiorul sistemului de educație, esențial. Revoluțiile de la 1848 făcuseră din femei parteneri naturali ai bărbatului angajat în viața politică. Dictonul LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE căpătase un înțeles aparte pentru societatea românească, mai puțin emancipată și mai conservatoare decât societățile occidentale. În acest context, acceptarea de către societatea bărbaților a femeilor puternice spiritual cum era Constanța Dunca, a fost un dat firesc al Noii Ordini instaurate prin revoluție.

Pornind de la celebritatea dobândită în lumea literară franceză, Constanța Dunca îi prezenta lui Iacob Mureșianu, în anul 1862, la Brașov teoria sa cu privire la locul și rolul pe care ar fi trebuit să îl aibă femeia în noua societate născută din ambițiile îndreptate spre progres ale burgheziei. Mureșianu pleda el însuși pentru însemnătatea instruirii femeilor, apreciind că aceasta ar putea conduce spre o finalitate pozitivă, folosind nu numai femeilor în general, ci și cauzei naționale îmbrățișate de acestea¹⁷:

¹⁷ Corina Teodor, *loc. cit.*, p. 48.

Sentimentalitatea înscută în femei poate produce întru câștigarea simpatiilor în afara și întru formarea animilor și a caracterelor înlauntrul cel mai puternic farmec pe câmpul vieții și al literaturii naționale; numai să îngrijim de timpuriu și încă cu mare scumpătate ca să-i putem da o creștere clasică în felul său din care ca dintr-un izvor să curgă faptele și virtuțile în animile generațiilor noastre viitoare. Femeile române, cele fără educație în școli nici ca să știe ce va să zică naționalitate și cultură; iar celelalte în măsura inteligenței ce posedă ne fac onoare cu consimțământul și serviciile ce le fac pentru națiune¹⁸.

Femeile nu au fost singurele care au devenit din ce în ce mai critice în ceea ce privește discrepanțele de educație, cu consecințe privind diferența de șansă socială între sexe. George Barițiu deplângea, la 1853, diferențele de educație între fiii și fiicele românilor, pe care îi vedea egal înzestrați, dar lipsiți de șansă într-o societate lipsită de concepții democratice care să permită liberul acces al maselor la educație și participare directă la treburile politice. Societatea vremii oferea tinerilor bărbați o experiență socială și o educație școlară cu deschidere spre lume, care le erau refuzate tinerelor fete.

În România existau, la 1878, comune cu câte 46 de școli, din care doar două de fete. Pentru remedierea acestei situații, a fost depusă o activitate deosebită, atât de către femei, cât și de către bărbații atașați de cauza dezvoltării educației fetelor, a introducerii unui sistem de educație a acestora adecvat evoluției lor ca ființe umane, rolurilor jucate în familie, sau pentru găsirea unei slujbe. Constanța Dunca a fost una dintre cele mai fervente susținătoare a dreptului femeii la instruire, făcând multiple demersuri pentru a influența politica de stat în acest sens.

În a doua parte a secolului al XIX-lea, Reuniunea Femeilor Române din Brașov a deschis noi școli, împreună cu filialele lor, „pentru împartășirea fetitelor române în pâinea nutritivă a culturii”, înființând o serie de societăți care desfășurau activități de caritate pentru sprijinirea fetelor sărace și pentru ajutorarea categoriilor defavorizate, studenți, orfani, răniți de război. Lipsite de educație, femeile aveau puține șanse de supraviețuire, după căsătorie producându-se pentru marea lor majoritate „moartea socială”. Concepțiile retrograde ale vremii plasau „locul femeilor” în casă, în gospodărie, căsătoria fiind percepută drept modalitatea prin care femeile intrau în circuitul „mărfurilor conjugale”. Femeile fără dotă nu se puteau căsători, iar dacă o făceau, trebuiau să se mulțumească cu o situație dintre cele mai precare, iar dacă rămâneau celibatate, erau condamnate la poziții sociale umile, de slujnice, arondate unor familii sau unor stăpâni pe care nu îi mai părăseau până la moarte.

Adela Xenopol critica modul în care erau educate fetele – care erau „protejate” spre a nu cunoaște lucruri ce doar bărbaților le era permis să cunoască –, care „cutare lucru nu trebuie să-l știe, cutare anume să nu-l facă, și toate aceste fracțiuni dacă le adunăm vedem că ne va da rezultatul: tâmpirea”. Handicaparea fetelor prin aceste interdicții care contribuiau la lipsa lor de îndemânare în a se descurca în mod autonom în societate era *quasi* tradițională în societatea conservatoare românească.

Corespondența Constanței Dunca cu Mureșeni este, de altfel, singura corespondență aparținând scriitoarei, găsită până în momentul de față. De asemenea, nu există decât o singură fotografie care îi aparține, cu atribuire certă. Din corespondența cu

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 67 din 25 august, 1862, p. 267.

Andrei Mureșanu reiese că Dunca publica poeziile acestuia în revista „Amicul familiei”, pe care o conducea. După cum reiese din aceeași corespondență, Constanța Dunca avea o relație foarte bună cu domnitorul Cuza și cu familia acestuia.¹⁹ Într-o altă scrisoare, înregistrată cu nr. inv. 2207 în Arhiva Mureșenilor, Dunca anunța că avea să vină la Brașov unde urma să prezinte o conferință despre feminism. Această conferință este confirmată de Iacob Mureșianu, care a consemnat-o în „Gazeta de Transilvania”. În a treia scrisoare, Dunca menționa ajutorul dat pentru înființarea unei școli la Zizin²⁰. Această scrisoare este însoțită de singura fotografie ce o reprezintă pe Constanța Dunca, fotografie realizată în atelierul lui Tiedje din Craiova, probabil în anul 1860 sau în 1861.²¹ Pe verso, fotografia poartă mențiunea „15 septembrie 1871 București, Constanta Dunca de Sajo”.

Din corespondența pe care Dunca a avut-o cu Mureșenii se desprinde imaginea de ansamblu a unei solidarități intelectuale extinse dincolo de granițele Regatului României, în Transilvania, precum și imaginea consolidării conștiinței apartenenței la aceeași matrice națională a românilor de pe ambele versante ale Carpaților. Constanța Dunca realizase că, prin activitatea ei susținută de promovare a intelectualității transilvane în Regat, putea contribui decisiv la accelerarea procesului de formare a unei conștiințe naționale și, implicit, la consolidarea intelectualității din Transilvania în scopul de a o transforma într-o forță aptă să poarte bătălia decisivă pentru reîntregirea țării.

¹⁹ Scrisoarea 2206: „Cunostinta mea ce poate simti dar nu se poate exprima timpul d'ami va da ocasiunea si ne va dovedea nu va suparati pe ... voastre. Avera sea este neesplacabila ma mieru ca nu'si implineste datoria catre Transilvania dar credo ca o sa mearga lucrurile bine. Totul este de asteptat la opiniunea publica si de la camera. Articolul din Gasette a facut sensatie la Curte. Doamna ne-a vorbit de elu. 1862”.

²⁰ „Nepermitandu-mi timpul a inmana comitetului scolariu din comuna Zizin/Zaison/ mica suma adunata pentru infiintarea unei scoli primare, in asta comuna, va rog, sa binevoiti a adresa Domnia voastra suma de una suta florin onorabilului comitet ca un ajutor pentru infiintarea scolii atat de necesara. D. Iacob Muresianu a adios un florin. Alaturati-mi si lista suscrisilor cu regretul ca timpul in care am facut asta collecta n-a fost mai lung pentru ca sa fi putut aduna mai mult. Speru in sa ca in anu viitor D. D. parintele Bogdan Oprea preotul comunei prin indrumarile sale, a inspira visitorilor ideea de a complete suma trebuitoare edificarii scoalei. Primiti va rog domnule redactor inalta mea consideratiune”.

²¹ În aceea perioadă fotograficul respectiv se afla la Craiova, după care se va muta la Ploiești, București etc.